

Svobodný duch a univerzita [1989]

Kulturní a politické otřesy, jež postihly v posledním půlstoletí český národní život, se hluboko vepsaly také do osudů našich univerzit. Ponechám povolanejším, aby podali zevrubný obraz škod, a zůstanu jen u jediné záležitosti, která však má právě pro univerzitu zásadní důležitost. Tím zároveň překročím jak ono půlstoleté období, tak poměry pouze české, neboť otázka povahy a poslání univerzity nás nutně vede k rozpoznání krize této epochální evropské instituce i v zemích, které nemusely projít tak dlouhým a svízelným obdobím politického, myšlenkového, mravního a duchovního úpadku, k jakému došlo v českých zemích.

Univerzity jsou všeobecně považovány za vzdělávací ústavy, v nichž jsou – podobně jako na jiných vysokých školách – vychovávány nové generace odborníků. Souběžně s tímto chápáním univerzity docházelo k jejímu rozdělení a rozpadu nejen do různých fakult, ale do kateder a někdy dokonce k úzké specializaci i v rámci jednotlivých kateder (tak tomu je nejvíce na obrovských univerzitách, z nichž se staly fabriky na absolventy a na nichž se zhusta navzájem neznali ani učitelé téže fakulty, ba někdy ani všichni učitelé téže katedry). Univerzita tak přestala být vpravdě univerzitou a stala se spíše diverzitou či pluriverzitou. Samotní univerzitní profesori nejčastěji považují ideu univerzity jako společenství učitelů a studentů, kteří jsou sjednoceni ve svém usilování o pravdivé poznání veškerenstva jakožto celku, za zastaralou a překonanou. U nás pak nebyla tato idea diskutována po mnoho desetiletí prakticky vůbec, anebo jen zcela okrajově a zejména nekompetentně. [Nedávno jeden náš významný vědec, Jiří Koryta, sám univerzitní profesor, informoval v Lidové demokracii o problémech, před nimiž stojí Akademie věd. Vyslovil své přesvědčení, že přebujelé, ale často nevykonné výzkumné ústavy by měly být zčásti převedeny přímo k výrobě, zatímco vybrané ústavy základního výzkumu by měly být naopak převedeny pod správu univerzit. Překvapilo mne, že informoval čtenáře o trojí možnosti reformování Akademie, jen jako by šlo o technický problém, a že se vůbec nezmínil o principech, na kterých je nebo by měla být Akademie ustavena. A ještě víc mne překvapilo, že – právě jako univerzitní učitel – uvažuje o převedení některých akademických ústavů k univerzitám, aniž by se tázal po specifických problémech samotné univerzity. Reforma univerzit je neméně naléhavá než reforma Akademie, a navíc je ještě méně pouhým technickým problémem.]

Někde v tomto světě, někde v tomto státě a v této společnosti se musí najít nezbytný počet lidí, kteří spolu uzavřeli spojenectví na život a na smrt ve službách pravdy, nikoliv ve službách státu či ve službách společnosti. Tito lidé slouží lidstvu právě tím a jenom tím, že žijí, pracují a myslí tak, aby se všechno (i oni sami) dostalo do světla pravdy. Ve světle pravdy se však skutečnost nevyjevuje jen taková, jaká jest (jak si to většina Evropanů dodnes myslí), nýbrž to, jak je dána, se zároveň objevuje v napětí s tím, jaká by měla být. Pravé poznání ukazuje proto všechno skutečné v perspektivě nápravy, jak to zdůrazňoval Komenský. Univerzita se musí vztahovat k univerzu, k veškerenstvu jako celku. A tento celek veškerenstva má nejen svou minulost a přítomnost, ale také svou budoucnost. Budoucnost pak není žádná ještě nenaplněná prázdnota, ale je plná výzev, jimiž jsme oslovováni. Nejen na danou skutečnost, ale především na tyto výzvy musíme odpovídat. Vztahovat se k celku znamená vztahovat se také k těmto výzvám, přicházejícím z budoucnosti. Žádný jednotlivec, ale ani žádná instituce, a také žádný stát a žádná společnost nemůže rozhodovat o tom, které to jsou nebo budou výzvy a které z nich mají být uznány za platné, a které nikoliv. Rozpoznat tyto výzvy, odlišit je od

jiných a správně je pochopit je velmi náročná věc. Znalost faktického stavu věcí je tu předpokladem, ale zdaleka nepostačuje. Idea univerzity je ideou neustávajícího usilování o sjednocování faktických poznatků všeho druhu v perspektivě pochopení celku světa včetně jeho budoucnosti, tj. v perspektivě spolupráce na uskutečňování smyslu, tj. toho, co „má být“.

Žádná odborná věda sama o sobě není ničeho takového schopna, protože vědy si v důsledku specializace rozdělily univerzum po částech mezi sebe a žádná z nich nemůže kompetentně posoudit, zda při dělení nebylo něco ztraceno. Jediná disciplína, jejímž posláním je nikdy vztah k celku neztratit, je filosofie; ta však není žádnou odbornou vědou. Takto pochopená filosofie však nemůže být záležitostí jednotlivých kateder ani jednotlivých fakult, ale záležitostí univerzity jako celku. A nemůže být vnucována univerzitním oborům zvenčí jako nějaká jednotící ideologie, neboť žádná opravdová filosofie si o sobě nemyslí, že je věděním, nýbrž spíše je věducím nevěděním, tj. láskou k pravdě a touhou po ní, myšlenkovým pokusem o její vyslechnutí a poslechnutí. Pravda sama pak není ani záležitostí soudu či výpovědi ani záležitostí nějakého souladu myšlení se skutečností. Náš jazyk nám naznačuje, že je cosi společného jak pravdě, tak právu a spravedlnosti, ale také správnosti a opravdovosti atd. Univerzita stojí a padá s ideou, že veškerenstvo není sjednoceno ve své danosti, ale ve své zakotvenosti v „tom pravém“. A v této zakotvenosti spočívá v posledu i svoboda každého člověka a také svoboda ducha vůbec.

[Univerzita je nikdy nekončící pokus o institucionalizaci této svobody ducha; její realizace je často nepodařená a nikdy nemůže být definitivní. Svoboda ve společnosti však bude vždycky ohrožena, pokud většina nebo všichni členové společnosti nebudou s tímto úsilím kolegia učitelů a studentů sympatizovat, pokud je nebudou nejen tolerovat, ale naopak podporovat a hájit a pokud na nich jako na akademických občanech nebudou žádat, aby i nadále plnili své povinnosti vůči společnosti, na nichž se sama společnost neusnesla a ani usnést nemůže, ale jejichž plnění je nepostradatelné pro duševní a hlavně duchovní zdraví celé společnosti i každého jejího příslušníka.]

(Části vyznačené hranatými závorkami vypustila redakce.)